

РЕЦЕНЗІЇ

Шевченко Л.І., д. філол. н.

ТВОРЧИСТЬ ПОЕТА У КРЕАТИВНОМУ ПРОЧИТАННІ СУЧАСНОГО ЛІНГВІСТА

(стаття-рецензія на монографію К.Ю. Голобородька "Ідіостиль
Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація. –
Харків, 2010. – 527 с.).

*"З небом, з Богом я зіллюсь,
З сяйвом Вишнього, з тобою, –
Кожний нерв зроблю струною,
Сам я арфою зроблюсь..."*

О. Олесь

Такі, звернені до творчої екзистенції митця, слова Олександра Олеся можуть бути епіграфом не тільки до текстів українського поета, але й до текстів його наукових інтерпретаторів. Філологи, і літературознавці, й мовознавці, які долучалися до таїни Олесєвого вірша, неодмінно набували метафоричності арфи, чутливі струни якої звучать в унісон із небом, зі світом божественних істин, коли слово зливається зі світом суцього, втілює смисли життя.

Український мовознавець К.Ю. Голобородько – не виняток. Дослідник, який належить до Харківської історико-філологічної школи, більше того, уособлює кращі традиції названої школи – широту наукового світогляду, ерудицію, вирішення пошукових завдань у синкретичному гуманітарному контексті, що дозволяє аргументувати входження лінгвістичної проблематики до комплексу наукових знань про людину, глибинне знання матеріалу, – звернувся до поетичної спадщини О. Олеся, як на наш погляд, не випадково. Знаковий для раннього українського модернізму поет вже має численну літературу, в якій аналізуються різні аспекти його творчої діяльності (покажемо щодо цього є докладний бібліографічний покажчик праць про О. Олеся, укладений К.Ю. Голобородьком – 694 позиції), проте цілісного монографічного дослідження ідіостилю

О. Олеся досі не було. І К.Ю. Голобородько компетентно заповнює цю лакуну.

Лінгвістичний аналіз харківського мовознавця спирається на засади когнітивної лінгвістики, що актуально як із погляду операційних можливостей напрямку, так і з погляду новітніх тенденцій розвитку науки. Адже саме в ідеях і термінопоняттях когнітивної лінгвістики найвиразніше виявляється антропологічний складник мовознавчого дискурсу, його методологій, спрямованих на пізнання ідіостильових концептів, їх взаємозалежностей, лінгвоментального простору митця слова в цілому. Системно опрацьований метатекст О. Олеся постає структурованою поетичною субстанцією, співвідсною з лінгвістичним уявленням про концептосферу мовної особистості, домінантні в ній когніютипи, авторські художньо-семантичні стереотипи та новації.

Панорамний аналіз реального життя поетового слова в художньому тексті та вдала спроба концептуалізації функціонально-семантичних виявів слова в ідіостилістиці О. Олеся сфокусовано у проаналізованих К.Ю. Голобородьком концептах *"слово"*, *"мова"*, *"людина"*, *"я (его)"*, *"народ"*, *"Бог"*, *"життя"*, *"світ"*, *"земля"*, *"простір"*, *"природа"*, *"час"*. Очевидно, перелік концептів дозволяє скласти завершену мозаїку поетового світобачення – гармонійну й викінчену за осягненням повноти буття людини.

Продумана логіка монографічного дослідження визначила структуру праці, в якій у п'яти розділах розгорнуто послідовності: "Теоретичні аспекти ідіостилю: система когнітивних вимірів", "Художньо-мовний універсум Олександра Олеся", "Лінгвоментальне моделювання когніютипу ЛЮДИНА в Олесеїв мовосфері", "Концептуалізація Я (ЕГО) в Олесеїв художній семантиці", "Художньо-семантичні репрезентації когніютипу ВСЕСВІТ у мовомисленні Олександра Олеся". Кожний із розділів становить самостійну наукову новелу, зі строгим внутрішнім порядком обґрунтування теоретичних засад фрагменту дослідження та об'єктивації фактичного матеріалу.

Важливо і принципово, як на нашу думку, що в Розділі І. "Теоретичні аспекти ідіостилю: система лінгвокогнітивних вимірів" терміноряд монографії та його дефінітивна окресленість заявлені як ієрархія сутностей онтологічних вимірів сучасної лінгвістики (синтагматика, парадигматика, континуум), когнітивної сутності мовознавства в його проекції на гносеологію ідіостилю, відповідних

положень сучасної лінгвоконцептології, моделювання лінгвокогнітивного інструментарію дослідження, що корелюється з уявленням про мовну картину світу як ретрансляцію мовної особистості та в її контексті – принципами аналізу універсальї словесної творчості. Відтак художня семантика поетичного мовомислення інтегрується у сферу загальних когнітивних підходів, їх методів і доведень.

Зрозуміло, інтралінгвальна предметність когнітивного дослідження дістає завершеності лише за умови її екстралінгвальної пояснювальності. Щодо художньої мовотворчості таким екстралінгвальним тлом, а водночас і мотивацією, є обставини життя і творчості поета, його світоглядно-естетичні пріоритети, *a priori* спостережені доміанти словесної творчості – дослідницькі інтерпретації як набутий науковий досвід прочитання тексту/текстів художника слова. К.Ю. Голобородько розгортає докладну панораму творчого життя українського поета – від перших, ще наївних, спроб мовотворчості дев'ятирічної дитини (поет згадує про них в автобіографії) до шанованого ще за життя славетного національного поета, творчість якого пов'язується з ранньомодерністським міфологізмом, його увагою до "посилення віталістичної й пантеїстичної культурософії", як зазначає дослідник із покликанням на Т. Гундорову.

Відтак філологічні різночитання обставин життя і творчої своєрідності ідіюстилю О. Олеся, зумовленої особливостями історичного часу й непростих умов становлення української людини в цьому часі, подаються К.Ю. Голобородьком докладно, з урахуванням усіх можливих авторитетних думок. Так, С.Д. Павличко, зазначає харківський мовознавець, солідаризуючись із М.Ю. Сріблянським, "простежує народницькі витоки Олесевої ліри", а звідси й "декларативність Олесевого стилю, обмеженість у галузі форм, метрики, ритму, поетики, а насамперед поетичної мови" [с. 159-160]. Проте висновок С.Д. Павличко, цитований К.Ю. Голобородьком, певною мірою нівелює досить категоричну й не зовсім лояльну щодо ідіюстилю О. Олеся оцінку: "Однак модернізувати мову Олеся не вдалося. Він просто розвинув у ній свою, досить вузьку стильову манеру" [с. 160]. Зауважимо на такті мовознавця, який з-поміж оцінок і контроцінок знаходить ті, в яких сконцентровано увагу на достоїнствах Олесевої мовотворчості, або

принаймні об'єктивних фактах, що їх ще належить пояснити і зрозуміти.

Тому К.Ю. Голобородькові недостатньо самого тільки філологічного досвіду. Думка В.П. Петрова, цитована мовознавцем ("Олесь не видав жодного словника. Він не склав жодної шкільної граматики. Він не досліджував ні граматичних, ні синтаксичних форм української мови. Він не був мовознавцем. Адже ж він не був уже народником. Але він не став, однак, і літературознавцем, як "неокласик". Олесь писав поезії й підносив поетичне слово, записане з уст народу. Рідне слово він ототожнював з поетичним словом" [с. 165], доповнюється самооцінкою О. Олеся ("Де ж в українській мові готові форми, готові категорії для висловлення всіх переживань душі і розуму? Їх нема, і мені довелось їх створювати" [с. 165] Звернімо увагу на тактовне зіставлення позицій, які вочевидь не є ідентичними).

Пластичність мовознавчого підходу К.Ю. Голобородька викликає симпатію. Він не дискутує з приводу літературознавчих критики/аналізу/оцінки. Це інша, хоча й дотична до мовознавства наукова парадигма. К.Ю. Голобородько, як уже було сказано, зіставляє і вибудовує доведення достатньо конструктивно, як із погляду психології сприйняття. Це дозволяє дійти авторського висновку про "динаміку мовостилю О. Олеся", яка "була позначена тенденцією до максимального злиття з духом, семантикою і семіотикою слова. Вона зводилась до того, що митець переставав підсвідомо обмежуватися відтворенням або моделюванням того чи іншого душевного стану, який на певний час полонив його внутрішню уяву, свідомісний світ, а приходив до розуміння, що мовотворчість для нього – це єдине реальне і повнокровне життя, а сам він є єдиним носієм цієї умовної реальності, що набуває для нього рис та якостей реальності безумовної та визначальної" [с. 195]. Розлога цитата, як бачимо, є і коментарем до філологічної оцінки іншими авторами мовотворчих інтенцій Олесевої поетики, і висвітленням власної позиції К.Ю. Голобородька щодо новаторського складника в художній мові українського поета.

Джерельна ерудиція К.Ю. Голобородька вражає. Текст монографії максимально насичений покликаннями, цитацією, зіставленням поетичних алюзій з реаліями життя митця, інтерпретаціями метафор як ключів до психологічних станів і спогадів поета. Не можна не погодитися з думкою

К.Ю. Голобородька, що "загальнофілософське потрактування категорії ЛЮДИНА є полісемантичним" [с. 218], але дослідник проєктує цю полісемантичність на реальний текст/тексти і справедливо зазначає, що в "поетичному макротексті О. Олеся має місце і "розчленування", "розшарування" різних Я людини, а порушення цілісності тягне за собою "вихід" із особистісної гармонії" [с. 228]. Відтак аргументується думка про характерологічне лінгвоментальне уявлення ПАМ'ЯТЬ як ціннісну ознаку концепту ЛЮДИНА, про входження до структури базових концептів ЛЮДИНА і Я концепту ЛЮБОВ, про семантичну взаємодію концептів ЛЮДИНА і НАРОД та ін. К.Ю. Голобородько цитує, пояснює, вибудовує ланцюжки взаємозалежностей, де рельєфно постають світоглядні й мовно-естетичні диспозиції різних станів народу: *народ – раб, страдник* [с. 233], *народ у ярмі* [с. 233], *народ – людина* [с. 234], *народ – спить* [с. 234], *стан народу – не-смерть і не-сон* [с. 234], *народ – борець – визволення* [с. 235], *народ – титан* [с. 236], *народ – орел, сокіл* [с. 238], *народ – водна стихія* [с. 239] та ін.

Виразної екзистенційності й очевидної світоглядної гармонії дослідника ідіостилію О. Олеся й аналізованих мовознавцем текстів набувають рядки: "У віршових контекстах "ми" здебільшого осмислюється як МИ – НАРОД, МИ – ПОДВИЖНИКИ, МИ – БОРЦІ ЗА ВОЛЮ НАРОДУ, а вони як ВОНИ – БАЙДУЖІ ГРОМАДЯНИ, ВОНИ – ВОРОНИ – КАТИ, ВОНИ – ЗРАДНИКИ" [с. 240]. Наголосимо, жодного натяку на вихід за межі мовознавчого аналізу, лише глибинно прочитаний, фактологічно аргументований і співмірний зі світоглядом інтерпретатора текст.

На окрему увагу заслуговує лінгвопоетична інтерпретація К.Ю. Голобородьком антропонімів у мовній картині світу О. Олеся. Історія української культури персоніфікується в символічних для освіченого українства постатях Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського та інших видатних творців слова – їх поетично оцінює О. Олень, їх, інтерпретуючи, оцінює і дослідник. Інструмент мовознавчого аналізу не обмежується методами лінгвостилістичної інтерпретації поетичного тексту, аргументативна база включає широкий масив листування, спогадів, літературознавчих покликань. Усе переконливо, системно і виважено. Мовознавчий текст так докладно опрацьований, що наближається до

ланцюжка есеїв, що в сукупності репрезентують широку палітру національного культурного життя.

Наведемо, для прикладу, фрагменти лінгвістичного тексту, присвяченого Марії Заньковецькій [с. 248-249], Віталію Лисенку [с. 249], Альфреду Бернарду Нобелю і лауреату Нобелівської премії Миру 1922 року Фрїтьйофу Нансену [с. 255], іншим знаковим постатям.

Рецензована монографія у всіх своїх структурно-змістових частинах позначена єдиним послідовним принципом лінгвістичного аналізу – мовна реальність завжди співмірна з реальністю життя, є рефлексією на нього, що мотивує піднесення духу і творчої свідомості. Згаданий у рецензії й не згаданий матеріал (з огляду на жанрові обмеження), а також глибокий фаховий аналіз ідіостилю Олександра Олеся свідчать – в українському мовознавстві з'явилася книга, яку необхідно читати і думати над її текстом. Ми згодні з однією з підсумкових тез К.Ю. Голобородька: "Будучи кодовим організатором культури, мова репрезентує не лише дух народу (звернімо увагу на інтелектуальний перегук із В. Гумбольдтом, О. Потебнею – *Л.Ш.*), а й особливості концептуалізації світу кожним окремим майстром слова як мовною особистістю" [с. 441]. Додамо, й аргументованої концептуалізації світу вдумливим дослідником майстра слова.